

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III

БРОЈ 3

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR III
VOLUME 3

Accepted on December 9th 2014, at the 9th meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Đorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief

Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2015

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III

БРОЈ 3

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 9. децембра 2014. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Предрага Пийера*

Уредник

дописни члан

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2015

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Службени сласник, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2015

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
28. I 2014 – 23. XII 2014.

Уредник
дописни члан Миро Вуксановић

Стручни сарадници
Биљана Јоцић и Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Планејџа Дунав / Љубомир Симовић</i>	9
<i>„Тийаник“ у акваријуму : 6. мај 2007 – 6. мај 2013. /</i> <i>Љубомир Симовић</i>	9
<i>Срби у Угарској 1790–1918. / Василије Ђ. Кресийић</i>	19
<i>Нормативна граматиџка српског језика / Предраг Пијер,</i> <i>Иван Клајн</i>	31
<i>Дарови наших рођака. Књ. 5 / Владејџа Јеројић</i>	49
<i>Српска енциклопедија. Том 2, В – Вишејечка</i>	57
<i>Fractional calculus with applications in mechanics :</i> <i>vibrations and diffusion processes / Teodor M. Atanacković,</i> <i>Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : wave propagation,</i> <i>impact and variational principles / Teodor M. Atanacković,</i> <i>Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Перспективне развоја села : зборник радова са научног скуђа</i> <i>одржаног 17–18. априла 2013. године / уредник Драган Шкорић</i>	77
<i>Друшйвено-йолийичка и научна мисао и делайносй</i> <i>Симе Марковића : зборник радова са научног скуђа одржаног</i> <i>28. марта 2012. године / уредник Александар Косйић</i>	91

<i>Дан Библиотеке САНУ</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 1, бр. 1 / уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 2, бр. 2 / уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Синџага / Маџија Власџар; са српскословенског језика превела Таџијана Субоџин-Голубовић ; уредник Косџа Чавошки</i>	119
<i>Огледи о џолиџичкој моћи у Визанџији : чиниоци и ослонци / Љубомир Максимовић</i>	133
<i>Сабрана дела. [Књ. 1–12] / Маџија Бећковић</i>	141
<i>Сусреџ и сукоб са науком / Зоран Л. Ковачевић</i>	143
<i>Исџоријска лингвистџика : когнитивно-џиџолошке студије / Јасмина Грковић-Мејџор</i>	155
<i>Косовско-меџохијски зборник. 5 / уредник Михаило Војводић</i>	167
<i>Иконописци српских сеоба = The icon painters of the Serbian migration / Динко Давидов</i>	185
<i>Просџаџа / Томислав П. Пејчић, Јован Б. Хаџи-Ђокић, Драгослав Т. Баџић</i>	193
<i>Aquatica : књижевност, кулџура / уредници Мирјана Деџелић, Лидија Делић</i>	207
<i>Српска демографска библиографија : 1945–2012. / уредник Часлав Оџић</i>	221
<i>Регистџар имена, уредника и говорника</i>	233

Aquatica : књижевност, култура / уредници Мирјана Детелић, Лидија Делић.
– Београд : Балканолошки институт САНУ, 2013

Говорили: проф. др Снежана Самарџија
проф. др Драгана Вукићевић
др Мирјана Детелић

У Београду, уторак 16. децембар 2014. у 13 часова

ДЕТЕЛИЋ, ЗБОРНИЦИ

Најпре смо на овом месту приказали зборник научних радова *Жива реч*, посвећен академику Нади Милошевић Ђорђевић као знак оданости за њен професорски посао. Зборник је уредила Мирјана Детелић. Окупила је малу јединицу стручњака који умеју о различитим темама, који су сложено удружени на корисном прегнућу.

Потом смо на истом месту приказали још један зборник испод исте уредничке руке, с насловом *Пјилице: књижевности, култура*. И опет је Мирјана Детелић својим свестраним знањем призвала екипу сарадника који умеју да тумаче симболе у временима која се веома брзо смењују.

Нисмо приказали наредни зборник о гујама и акрепима – да би низ био намерно прекинут, да се не би чуо још који злурад глас што не уме да именује искреност а признање види као пристрасни поступак.

Сада је пред нама нови научни зборник, у издању Балканолошког института којим руководи професор Душан Батаковић. Име зборника је на латинском: *Aquatica*. У основи је *аква*, а вода као мотив у усменој и писаној књижевности, у уметности, веровањима, животу који се штити. Опет је уредница др Мирјана Детелић, научник чије књиге и расправе бивају запажене

када се појаве, јер су друкчије, пуније, јер су откривачке иако се враћају у давнину, дуго проматрану и тумачену. Прва сарадница њој, у уредничком раду, као и раније, јесте др Лидија Делић, млада али делатно уверљива, са институтским искуством. Оне пишу, у заједничком уводу, да су зборници делови „пројекта чија је иницијална намера била да се посредством бића која се везују за небески и подземни свет маркирају полови просторне и митске вертикале, а тиме и симболика и семантика везана за њих од најстаријих времена до данас“.

Тако, с мултидисциплинарним присуством и успехом, с нашом жељом да наставак буде такав.

Говоре професорке Филолошког факултета Снежана Самарџија и Драгана Вукићевић, а потом уредница зборника *Aquatica: књижевности, култура*.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

СНЕЖАНА САМАРѢИЈА

У историји српске науке о фолклору могуће је уочити неколико етапа, а свака од њих је повезана са одређеним типом издања. Сабирање и штампање грађе доминира током 19. века. Тада се објављују бројне збирке народних песама и приповедака, док записи постају редовне рубрике различитих часописа. Од краја овог (XIX) и током првих деценија наредног столећа сакупљене, тек забележене умотворине и откривени старији записи постају предмет истраживања најугледније генерације јужнословенских и страних научника – филолога, историчара, компаратиста и историчара књижевности. Резултате, који су до данас остали незаобилазни при озбиљном испитивању баштине, изложили су у историјама књижевности (В. Јагић, С. Новаковић, П. Поповић), монографијама о епској народној поезији (А. Шмаус, Н. Банашевић, Р. Меденица) и стручним периодичним публикацијама, иза којих су стајале научне институције или лични ентузијазам научника. За другу половину 20. века били су значајни конгреси и зборници Савеза фолклористичких друштава Југославије, а публиковане су све докторске дисертације из области народне књижевности. Почетак новог миленијума, са свим друштвеним, политичким и технолошким изменама, изгледа да ће обележити тематски зборници. Издања овог типа посвећена су заслужним професорима или се односе на поједина питања трајања усмене баштине и фолклора, на особности усмених родова и врста, стилизацију мотива и живот традиције.

Тој врсти публикација припада и зборник *Aquatica. Књижевности, култура*, у издању Балканолошког института САНУ. Зборник су уредиле Мирјана

Детелић и Лидија Делић, као трећу тематску целину о бићима из одређене просторне сфере. Након птица и рептила, небеског и подземног пространства, у центру пажње нашли су се становници вода, односно водени простори и њихове функције у реалном, ритуално-магијском, митолошком, религијском, литерарном и уметничком контексту. Већ тако осмишљен пројекат указује и на битне квалитете овог *Зборника*, јер су повезане сродне, а особене области језика, традицијске и савремене културе, усмене и писане уметности речи. То се испољава и кроз три одељка: *I Лингвистика, II Усмена књижевност, фолклор, III Ауторска књижевност, историја уметности, филм.*

Средишњи сегмент посвећен је разноврсним стилизацијама воденог света и представама о воденим бићима, обликованим у свим усменим родовима и врстама. Овај тематски блок чине прилози једанаест аутора: Снежане Самарџије, „Из дубина и вирова. Представе о подводном свету у српској усменој прози“; Suzane Marjanić, „Od anatolijske boginje ptice grabljivice preko starogrčkih sirena do morskih djevica u hrvatskim usmenim predajama“; Смиљане Ђорђевић-Белић, „Власински водени бик. Фолклорни текст, ритуална пракса и замишљена заједница“; Биљане Сикимић, „Загонет(а)ни подводни свет“; Љубинка Раденковића, „Водени дух – водењак. Словенске паралеле“; Љубице Ђурић, „Рак и жаба у свадбеном контексту“; Љиљане Пешикан-Љуштановић, „Поморљива риба из граничне воде. Именовање и функција“; Ђурђине Трубарац-Матић, „Вода босилјева и Сунчева сестра“; Мирјане Детелић, „Епски бунари“; Лидије Делић, „Провре вода мутна и крвава. Епска атрибуција воде“; Светлане Ћирковић, „Водени екосистем у фолклорном кључу. Случај једног канала у селу Батковић“.

Амбивалентна симболика воде повезује се са својствима оностраних бића и представника фауне везаних за водена пространства – текућа и стајаћа, велика и мала, слана и слатка, питка и отровна, близу или далеко. Значења и воде и њених становника – демона, риба, ракова, жаба, шкољки, сунђера, морске медведице, локалних, ретких и истребљених врста, суштински се меревају кроз односе према човеку, те је антропоцентричност заједничка фолклорним обрадама. Радови у овом *Зборнику*, што је битан чинилац његових квалитета, посвећени су свим усменим формама. Функције воде, оностраних и реалних водених житеља тумаче се у контексту поетике приповедних жанрова (басна, бајка, шаљива новела, шаљива прича, легендарна прича) и свих категорија предања. Испољавају се такође и међужанровске везе, у широком распону од „класичних“ обрада из штампаног корпуса до локалних наратива који сабирају стварност и искуство одређене заједнице. Исти елементи сагледани су и кроз стилизацију усмене лирике, епике и лирско-епских песама. Кроз радове више аутора уочава се ревитализација архаичне подлоге песничког фонда – подврсте сватовске лирике, малог круга митолошких варијаната, као и тематски блиских лирских песама и балада, у којима

се јаче или слабије испољавају стилизовани елементи обреда прелаза. Осветљено је и епско обликовање простора, било да се сиже детерминише кроз пресеке значења планине и воде, култ плодности и мртвих, граничне позиције ликова или се помоћу учесталих атрибута досеже до древних исходишта формуле, слике, мотива и модела. Заступљени су такође и говорни усмени облици – загонетке, изреке, изрази и клетве у чијој структури се сабирају ре-алије и начин живота колектива, елементи материјалне и духовне културе са елементарним грађењем стилских фигура и песничког језика.

Аргументи ових једанаест радова почивају на изузетном обиљу грађе, те је приложена библиографија драгоцен пресек кроз векове трајања фолклорних форми и традицијске културе. Временски распон од половине 16. столећа до првих деценија 21. века додатно је обogaћен изворима који припадају српској, хрватској, јужнословенској, балканској, словенској, европској и индоевропској баштини. Границе се још више шире, или суштински бришу, реконструкцијом словенске митологије, али и указивањем на сродне црте из митолошких система Анадолије, Египта, Грчке, Рима, нордијских народа, Индије све до митова створених под окриљем савремених технологија, нових медија и маркетинга.

Поред осветљавања удела поетике усмених облика при реализацији значења воде и функција водених бића, теоријска истраживања усмене прозе, поезије и кратких говорних форми чине само једну димензију овог одељка *Зборника*. Књижевнотеоријске приступе прати и особена књижевна археологија, досезање до митских, магијских и обредних исходишта вербалног фолклора. Долазе до изражаја и различито постављене компаративне перспективе. Национална баштина сагледава се у ширем цивилизацијском контексту; упоређене су различите фолклорне форме или се открива особена генеза представа и тумаче метаморфозе сижеа, повезане са простором и временом бележења грађе. Теоријском и културноисторијском пресеку придружују се и другачија полазишта – од етнолингвистике до књижевне екологије и еколошке антропологије, од антрополошко-лингвистичких анализа до феминистичког угла, психоаналитичких тумачења и живота традиције у новим медијима.

Уосталом, како су уреднице нагласиле, један од циљева подразумевао је мултидисциплинарно сагледавање одабране теме. Мноштво приступа би можда подстакло критичара да посумња у ваљаност резултата, јер немогуће чак и замислити научни апарат који би умесно објединио све методе и типове анализа. Али, предност оваквих и овако конципираних тематских зборника управо се испољава кроз ефикасну симбиозу разних истраживачких углова при осветљавању истог фолклорног и литерарног феномена.

Биљана Сикимић је доследно у етнолингвистичком кључу испитала пригодан круг загонетки са широког простора. Већ провокативни поднаслови

овог рада указују на сложене механизме скривања смисла и ширења асоцијација помоћу којих се подстиче превођење значења загонетних слика и појмова. Заслугом Биљане Сикимић настало је још неколико прилога у Зборнику. Упркос немогућим условима, њен тим је посвећен теренским истраживањима фолклора, а успостављене су везе са новосадском школом проф. др Зоје Карановић и новим снагама са Филозофског факултета из Бањалуке.

Сузана Марјанић је изложила сегмент велике области својих истраживања митских тема у фолклору. Сви корени и варијације представа о сирени припадају сферама које је са коауторима Сузана Марјанић представила склапајући књижевне, фолклорне и културне бестијарије. У већ провереним оквирима компаративне митологије и етнологије Љубинко Раденковић сачинио је особену биографију воденог демона. Указао је, као и у претходним монографијама и бројним студијама на све компоненте представа о воденом духу и сродним бићима из словенске традиције. Поетика усмених врста, снага жанровских конвенција и динамика њихових веза дошли су до изражаја у другачије заснованом компаративном приступу Љиљане Пешикан-Љуштановић. Слојевитост мотива водила је ка дубинским талозима традиције из којих се назире блискости обреда прелаза, соларна и хтонска, паганска и хришћанска компонента чудесне рибе, у чијој су власти рађање, плодност и смрт.

Досадашњим фундаменталним истраживањима поетике простора и епског песништва Мирјана Детелић је придружила нову студију. Указујући на рефлексе дуалистичког поимања света, пратила је семантичко богатство одређених вишезначних топоса (бунар/извор), слике девојке на води, улогу воде у погребним ритуалима. Напоредо с тим осветлила је природу епске технике, између реалија и архаичне матрице. Указала је на зависност обрада од живота и назора колектива, али и на чиниоце културе који су старији од различито заснованих деоба. Закључак овог рада могао би се издвојити и као мото целог зборника:

„Вода је, са своје стране, као најстарија материја – једина која је постојала и пре стварања света – способна да „прогута“ сваки код и да се свакој епској потреби у потпуности прилагоди. Због тога у свакој својој манифестацији – као бунар или извор, врело, кладенац, зденац, језеро, река, море или само киша – она чува сав свој примордијални потенцијал и манифестује од њега оно и онолико колико је песми потребно“ (стр. 227).

Сродном типу приступа епизи припада и рад Лидије Делић, чији су резултати аргументовани обиљем грађе. Испитани атрибути воде и учесталост алтернативе појмова нису одабрани по принципу случајног узорка или произвољног утиска, напротив. На најбољи могући начин ове анализе потврђују нужност базе фолклорног корпуса и предности њеног промишљеног кори-

шћења при свим истраживањима. Полазећи од поетике детаља, Лидија Де-лић попуњава важне делове поетике епског песништва.

У раду Смиљане Ђорђевић-Белић изврсно је повезана стара грађа са непосредно снимљеним материјалом, као што су савршено примењена старија истраживања, нови теоријски приступи фолклору и студиозно испитивање хетерогене категорије предања. Другачије је заснован прилог Светлане Тирковић, такође посвећен анализи наратива са терена. Приложени транскрипти откривају сложеност непосредне комуникације, битну модификацију „идеалног“ текста предања и динамику уношења нових мотива. Структура се попуњава реминисценцијама на кризне тренутке колектива или појединачни удес утопљеника, док се из блиске прошлости колектива неочекивано помаљају локални обриси другачијег живота епског јунака, какав је Филип Маџарин.

Неомитолошки и неоритуалистички приступи фолклорном „тексту“ обогаћени су прилозима Љубице Ђурић и Ђурђине Трубарац Матић. Њихове анализе настоје да врате стилизоване мотиве у исконску митску и ритуалну матрицу. За почетним значењима песничких врста, мотива и песничких слика трага се помоћу реконструкције магијског и обредног комплекса традицијске културе, који су током векова делимично или потпуно изгубили примарна значења, а стекли нове функције и ново, песничко „рухо“.

Овај одељак *Зборника* васпоставља сложену, вишедимензионалну симболику воде, оностраних и реалних водених бића. Те компоненте се никада не реализују симултано, у једном тексту, жанру, или усменом роду. Време и место бележења, афинитет ствараоца и његова умешност, знање и укус публике, контекст импровизације и поетика облика учествују при избору једне честице или неколико валера слојевитог симбола. Богатство њихових значења и улога у традицији и уметности могуће је сагледати само помоћу више истраживачких перспектива.

И *Aquatica* се може читати онако како се најчешће приступа зборнику, селективно, уз издвајање појединих радова. Али, ова публикација неочекивано постаје кохерентна, мозаична целина, чији се делови укрштају и допуњавају управо захваљујући разноврсним приступима. Истраживачки ослонци и резултати дају комплексну слику, у широком распону од фиктивног света из народних умотворина, преко осцилирања сижеа међу стравом и комиком, до спонтаног повезивања представа из прошлости са еколошким проблемима локалне заједнице и живота на Земљи. Занимљиво се испољава, баш у том нивоу читања баштине, и особен процес инверзије односа. Док су некада човеков свет угрожавали водене стихије и различито замишљани водени демони, технолошки напредак је преокренуо позиције. Човековом заслугом истребљене су поједине животињске врсте и више их нема у водама Јадрана, рекама, језерима или данас запуштеним каналима.

Слична судбина може задесити и саму фолклорну баштину, јер се непрекидно и на више начина показује колико су делотворне моћи „мрзле воде забитљиве“. Ипак, зборник *Aquatica*, заједно са претходним и, надајмо се, будућим зборницима овог типа, доноси окрепљујуће „жубор воде“ и „живе воде“. Тешко је одгонетнути одакле оне долазе, из ког тајанственог или стварног Крепичевца, који је могла да пронађе само Мирјана Детелић и заједно са коуредницом, Лидијом Делић, постави високе стандарде истраживањима фолклора, не само у нашој, већ у свакој научној средини.

ДРАГАНА ВУКИЋЕВИЋ

У години 2013, у српској науци о књижевности појавиле су се две књиге које у свом наслову имају реч вода. Међународни зборник радова *Aqua alta* издао је Институт за књижевност и уметност, а други зборник *Aquatica* штампан је у оквиру рада на пројекту Балканолошког института САНУ „Језик, фолклор и миграције на Балкану“ (Посебна издања САНУ, Балканолошки институт 122). Око синтагме која у Венецији означава плиму *Aqua alta*, у новом асоцијативном пољу сабирају се радови у којима се мапира тема Медитерана у модерној српској и италијанској књижевности. У зборнику *Aquatica*, који је тема наше анализе, шири се семантичко поље ове речи на: 1. лингвистику, 2. усмену књижевност, фолклор 3. ауторску књижевност, историју уметности, филм. Уреднице Мирјана Детелић и Лидија Делић показале су се као вешти кормилари који разнородне текстове успевају да интегришу следећи композициону схему ранијих зборника. Ако су наше читалачке асоцијације ишле у правцу тематских повезивања поменутих зборника, уреднице нас подсећају на други беочуг текстова: зборник *Aquatica* „трећи је у серији посвећеној животињама везаним за одређене просторне сфере и природне елементе“ (претходно су објављени зборници *Пишце: књижевности, култура*, 2011, *Гује и јакреји: књижевности, култура*, 2012).

Мада би слика на насловној страни „Country bath inn“, art print by Charlene Winter Olson, требало да сугерише авантуру читања која би нам нудила задовољство налик оном које ствара купање у старинским кадама, урањање у прве лингвистичке студије демантује овако очекивање. Наше читање је више наликовало динамичном сплаварењу. Будући да су радови који се односе на усмену књижевност тема анализа Снежане Самарџије задржаћемо се на оним студијама које су нам пружале задовољство непредвидивих брзака и неочекиваних открића водених светова писане речи.

Радови Софије Милорадовић „Вода и понешто од воде у српским дијалектаским речницима“ и Марије Илић „Рибе у разговорном и медијском дискурсу у Србији“ издвојени су у односу на остале, а и ми их издавајмо,

али не само због лингвистичке тематике. Вода је прасловенска и свесловенска реч – то је реч која се шири језицима словенских народа и кроз време и кроз простор, па је тиме њен велики и семантички и творбени потенцијал очекиван, а рад на опису тог потенцијала у самим својим почецима обесхрабрујући. Ипак, у раду Софије Милорадовић представљене су лексеме изведене од именице *вода* или придева *воден* које су забележене у заиста импозантној грађи коју је ауторка студије користила – 28 српских дијалекатских речника и збирки речи. Софија Милорадовић нас не води кроз свет речи, прецизније, не води нас само кроз свет речи иако би на први поглед такав утисак остављало њено набрајање семантичко творбених низова који се шире око речи вода. Ако је реч вода попут камена који се баца у непредвидиви ток језика, а онда се прате кругови које та реч обликује, у раду Софије Милорадовић сваки круг архивира и неку културну реалију. У нашем етнокултурном кругу као кључна издваја се синтагма жива вода.

Да је свет речи истовремено и свет приче и да лингвистичка студија може бити занимљива попут фикције потврђује и студија Марије Илић. У њој се анализира значење речи *риба* у говору и у медијима. Полазећи од стабилних појмовних метафора *великог ланца* којима се повезују домени животињског и људског света, ауторка прати значењске варијације метафоричне једначине „човек је риба“, „друштво је риба“ и „људско понашање је риба“. У пољу њеног истраживања су андроцентрични сленг (жена је риба, глуп мушкарац је сом), медијски говор, појмовне метафоре које нотирају понашање (ћути као риба, као риба у води, риба на сувом, златна рибица, ајкула, мала риба итд.). Инвентар рибљих метафора којим се прати узајамно пресликавање људског и рибљег света додатно је илустрован паратекстом (Брехт) и „одјавном шпицом“ (песмом Ђорђа Балашевића „Блуз мутне воде“).

Поглавље које се односи на водени свет у ауторској књижевности, историји уметности и филму мање сумира или репрезентује/типизира, а више иницира, подстиче на нова тумачења воде унутар ових области. Доживљавамо га као првог у низу засебних монографија – *Вода на њајинима српских уметника* или *Вода и филм...* Број радова у трећем тематском поглављу у којем су се на истом месту нашли и књижевност и филм и ликовна уметност (укупно 11 радова), открива исту заступљеност студија које се односе само на усмену књижевности (такође 11 радова). С друге стране, таквим груписањем текстова поновила се композициона структура ранијих зборника чиме се јединство остварило на једном ширем текстуалном плану. Иако се радови односе на различите уметности и припадају ауторима с различитих језичких подручја, све их обједињује водена метафорика, па се води не даје само географска одређеност (море, река, океан) већ јој се придају и шири симболичка значења. Она су „омеђена“ контрастима, вода је истовремено и симбол живота и симбол смрти. Интерпретативни потенцијал појма који симболички

обједињује антрополошке полове живота и смрти тиме је постао готово не-исцрпан.

У студији „Riba Faronika, bitje voda in sveta v izročilu in v sodobnih interpretacijah“, словеначка ауторка Марјетка Голеж Каучич фокусира се на портрет сирене Фаронике који се варира у словеначким баладама, књижевним текстовима, ликовним представама или музичким обрадама. Генезу мотива доводи у везу са сеизмичким потресима и митовима о стварању/пропасти света, интерпретира кроз архетип жене (анима) као и еколошки наратив. У ликовној уметности мотив рибе Фаронике јавља се на фрескама и повезује се са реалном животињом – фоком.

У раду Марије Шаровић „Бродарица и Ундина, водена вила у компаративном контексту“ фантастично биће – вила, постаје мост, једна врста општег „когинитивног рама“ (жанр, лик, слика, симбол) преко којег „мисле“ слично и различито (опет то, али много другачије) две културе – с једне стране је вила наше усмене и писане традиције, а с друге – водена нимфа или ундина која се јавља у западноевропској традицији. Њена најпознатија варијанта је из бајке Фридриха де ла Мот Фукеа „Ундина“. Ауторка не само да прати „хоризонталне“ (просторне) пројекције мотива виле, већ и њена дијахронијска мењања (вила као паганско водено божанство, као чуварка воде (прелаз), као принцип женствености. (Индикативна је веза која се преко виле успоставља између воде – интуиције – прорицања.) Марија Шаровић истовремено сумира ранија тумачења виле као духа воде (Парацелзус), као метеорног бића у облаку (Нодило), као локалног божанства којем се приноси жртва. Упркос сличностима, на обликовање наше „ратоборне и мушкобањасте виле“ утицали су закони жанра – епска поезија и фигура (епског) јунака. За разлику од Фукеове романтичарски обликоване Ундине, српске виле су по својој ратоборности и дволичности/хировитости ближе валкирама.

У обимној студији „Подводна митологија у слици света савременог езо-теризма“ за сплаварење кроз воде езотеричног – тамног и загонетног – добијамо доброг путовођу, Немању Радуловића, и на пут крећемо са пуном опремом (у уводном делу је уклоњено све што је могло стварати термилошки неспоразум око појмова езо-теризам, њу ејц и окултура). У раду се наратив о потонулим световима прати у теозофији (подводни светови у функцији сакралних наратива, митских пројекција које замењују русоовску верзију златног доба, митологему племенитог дивљака митологемом технички супериорне цивилизације), потом кроз рецепцију у њу ејцу (код Срба се као креатор њу ејц наратива препознаје Милић од Мачве), напослетку и у езотеричном неонацизму и струјама ритуалне магије, првенствено у правцима леве руке и сатанизму (сатанисти преокрећу егземпларну и дидактичку функцију мита о Атлантиди и наизглед исти имагинаријум адаптирају својој слици света). Акватички симболизам се уклапа у мит о пропасти света, као немеза која долази после хибриса, док се у њу ејцу представа о Атлантиди као скровишту, добром месту,

варира паралелно са темама делфинске интелигенције и делфинске цивилизације. У последњој магијској етапи, уместо етиолошке функције мита, која се активира преко наратива о потонулим световима, испољава се есхатолошка функција или се Атлантиди приписује значењска амбивалентност. На таласима антиирационалног и према миту оријентисаног фашизма, Радуловић у езотеричном нацизму и хитлеризму мапира Арктик и Антарктик као нова скривита митска места и анализира реинтерпретације Хитлера као аватара, десето оваплоћење Вишнуа (трилогија Чилеанца Мигела Серана). Радуловићев рад није експликација езотеричних учења која се односе на подводну митологију. У духу свог – књижевног – опредељења, Радуловић проучава текстове који су из сфере имагинативног (реторичког) прешли у митолошко (деривативно). По њему, таква је судбина Лавкрафтове имагинативне прозе.

У студији Бојана Јовића „Вода као елемент утопијског пројекта“ полази се од спекулативног термина „утопијски хронотоп“ изведеног на основу Бахтинових радова о хронотопу и Морове *Утопије*. Прелазак преко границе (вода је елемент сепарације) на путу ка утопији (рајски вртови и реке) повезује се и са сцијентистичком футурологијом, што Јовић доказује на примеру текста симптоматичног наслова *Београд после 200 година* који, будући објављен 1871, из наше временске перспективе постаје додатно реторички маркиран. Подстакнути Јовићевим радом, паралелно исписујемо виртуелни наратив о „води као елементу хтонског хронотопа“ призивајући у сећање Матавуљеву приповетку у којој се, у Београду, граду мртвих, две реке, Сава и Дунав, не уливају једна у другу.

У раду Валентине Живковић, уз занимљиве ликовне илустрације, анализира се „мотив воде и водених бића у традицији Котора (16–17. век)“. Обимну грађу ауторка класификује у две групе – у једној су мотиви везани за топографски контекст воде, у другој, мотиви из домена духовне и правне традиције Котора. У причу о води – њеном значењу у свакодневном животу Которана, као и њеним симболичким репрезентацијама – ауторка нас уводи већ самим поменом речи Котор (етимолошке претпоставке назив града везују за именицу Декатера, насталу од грчког „катарео“ – врела), „јер град је у кишне дане сав у врелима“. Од имена града, као од епицентра, важност семанте *вода* додатно се потврђује кроз которску традицију поморства, веровање у светитеља који штити од водених несрећа и локалне приче о стварним или измаштаним воденим бићима. У раду Валентине Живковић пратимо како је реч вода избијала на површину не само у свакодневном говору Которана окренутих морепловству и риболову, већ се манифестовала и у административном говору (преко бунара су се лоцирале куће мештана; индикативан је и закон о одржавању чистоће бунара, спречавању зараза од воде и сл.). Посебна пажња се посвећује уметничким обрадама мотива воде – сиренама и нимфама у делима ренесансних которских уметника, ликовној представи делфина на олтарској слици (хришћанског симбола спасења и васкрсења,

али и симбола Венеције под чијом управом је Котор био). Култ светог Николе и његово повезивање са патроном града светим Трипуном преко наратива о преносу реликвија, легенда о чудесној појави иконе Богородице с мора, предања везана за култ блажене Озане о риби која је прогутала прстен бачен у море, откривају плодотворност семанте вода и на пољу религиозног доживљаја света.

У раду Владиславе Гордић Петковић пратимо „слику воде у Шекспировом драмском опусу“. Иако делује да су помени воде ретки, ауторка маркира неколико упечатљивих сцена повезаних са водом: опсесивно-компулсивно прање руку Леди Магбет, Офелијино дављење, Просперово острво, имагинарни топоним приморске Бохемије, метафоричне помене воде у Хамлетовом монологу. Симболичка значења воде се денотирају преко представа двојности телесног и духовног, женске несталности, емотивне слабости, сукоба људске воље и божанског наума... Осим анализе директних помена речи (Отело за Дездемону каже да је „неверна као вода“), ауторка шири метафорички потенцијал речи па преко водене симболике тумачи и Отелово неконтролисано импулсивно понашање налик воденој стихији. Шекспирове трагедије сагледава кроз наратив о имагинарној кривици која је „повод реалној сили да се манифестује у свом најгорем облику: вишак страсти и мањак разума“).

Нашу читалачку пажњу додатно је привукао поднаслов рада Драгане Машовић „Лакома водена бића и лаком, човек“ који гласи „о могућим исходима културног депрограмирања“. Реинтерпретирајући метафорику воденог света у Мелвиловом роману *Моби Дик*, пролазећи кроз готово непроходну шуму ранијих интерпретација овог дела и усредсређујући се на оне које су писане у духу постколонијалне критике и деконструктивизма – ауторка се усредсређује на начине (процесе) стварања аналогичности између животињског и људског света, али и на репрограмирање тог односа. У методолошком смислу, ауторка следи Мелвила који је, „пре морнар него писац“, прикупљене наративе о воденим бићима више деконструисао, „љуштио“ слој по слој, него што их је „преносио“ у своје дело. Причу о потрази за великим китом она ишчитава кроз фигуру антропоморфизације (пољуђења животињског света) и анимализације (позверење човека). По принципу фисије – јединствена прича омеђена оквирним наративом о китолову распрскава се у мноштво прича, као што се распрскава идентитетска монолитност водећих ликова у непредвидљивост хетероликова. Одсуство завршетка на семантички јаким месту (и Ахав и бели кит тону на дно океана), ауторка тумачи у поглављу индикативног наслова „депрограмирање – кад приче утихну...“ алудирајући на немогућност коначне приче – истине о човеку и истине за човека. Мелвилони јунаци са копна које симболизује сигурност, али и ограниченост/заробљеност, крећу према воденом бескрају, према простору који их грли (романсирани загрљај сирене) или гута. У ауторкиној интерпретацији, то је прометејски

искорак бића који Џојсови људи – киклопи (они који једним оком гледају у једно време и једну ствар) не могу да направе.

У коауторском раду Невене Даковић и Биљане Митровић „Бела неман путовања – Моби Дик и филмска адаптација“ жанровска хетерогеност и херменеутичка сложеност Мелвиловог „америчког епа“ из 1851. (антички, библијски претекст, традиција пикарског и авантуристичког романа), доводи се у везу са метафоричним значењима воде у делима *20.000 миља под морем*, *Старац и море* и *Пијев живоји*. Пажња ауторки је концентрисана на упоређивање шест филмских и телевизијских адаптација романа, прецизније на шири друштвено-историјски као и поетички контекст који се рефлектовао кроз различите редитељске реинтерпретације истог књижевног претекста. Зависно од редитељских интенција поједини интерпретативни модели се ресемантизују (нпр. библијски слој, метафизика зла), а под утицајем нових означавајућих пракси други активирају – авантуризам америчког предузетничког духа, мултинационализам америчког друштва, постколонијално буђење... Ауторке у вишеструкој симболизацији немани (метафизичкој, психолошкој, индивидуалној, колективној) откривају значења која су била непозната у доба настанка романа.

О воденој симболици у дечијој књижевности написана су два рада. У студији Тијане Тропин *Од засипрашјућег до ѝрисног* већ се насловом сугерише емпатички рецепцијски лук који прати мотив водењака у књижевности за децу. Трансформација класичне атрибуције водењака од опасног бића до пријатеља анализира се у делима Карела Ербана, Франца Прешерна, Карела Чапека и Отфрида Пројслера. Нова портретизација је и реторски маркирана – иронија, комика и пародија или неоромантичарско сентименталистичко моделовање водењака у домаћој књижевности, у делу Александра Пераграша (Палавестре) (*Але и бауци*), Миленка Бодирогића (*Прогнана бића*) и Ненада Гајића (*Словенска митологија*). Лексикографска обрада имагинарних бића заснива се на фолклорном, традицијом стабилизваном наративу о водењаку (његовом физичком изгледу са пловном кожицом међу прстима, сукобу са воденичарем, наношењу штете рибарима, утапању путника...), али се његова хтонска природа преозначава – уместо бића које кажњава смрћу, модеран водењак је близак несташном добром детету.

У раду „Симболика рибе у модерној српској поеми за децу“ Јован Љуштановић анализира поеме Бранка Ћопића *Рибар и мачак*, Арсена Диклића *Плава риба* и Стевана Раичковића *Гурије*. Симболичну трансформацију рибе он прати у луку од древних значења архивираних највише у Ћопићевој поеми до модерних и психолошких значења којима се афирмише животна једноставност и суштинска повезаност човека са природом. Модерна српска поезија за децу интерпретира се кроз богатство амбивалентних значења у којима је вода истовремено и симбол животне енергије и симбол смртне опасности. Трагање за плавом рибом у Љуштановићевом инвентивном читању

јесте антиципација антићевског трагања за плавом звездом и раичевићевског утопизма човека који је остварио сагласје с природом (*Гурије*).

У студији Золтана Вирага наслов „Водени светови: алузије и илузије“ преноси се и на методологију аутора – стварање асоцијацијских мрежа око фигура реке, делте и мора у делима стваралаца окупљених у часопису *Uj Symposion*.

Наша пловидба се овим радом не завршава. Настављамо је асоцијацијским виртуелним брзацима кроз текстове у којима Рајић и Доситеј пишу о мореплавенију, Стерија о „дољним пределима Дунава“, преко Крфа и *Плаве гробнице* ка водама у поезији наших савременика... Символизација чина читања преко воде (пловидба, матица приче, урањање) у нашем раду није била само реторска досетка. Она има и своје теоријско упориште у студијама Мари-Лори Рајан (Marie-Laure Ryan) у којима се преко феномена урањања описују различити начини апсорпције света прича у процесу читања (концентрација, имагинарно учешће, занос и зависност – синдром Дон Кихота). Читање зборника *Aquatica* стога завршавамо цитирајући Мари-Лори Рајан:

„У најбољем случају, урањање може бити авантуристичко и окрепљујуће искуство упоредиво са пливањем у хладном океану на моћном сурфу. На почетку, окружење се чини непријатељско, улазите у воду невољно, али када се поквасите и поверите своје тело таласима, не пожелите да их икада напустите“.¹

МИРЈАНА ДЕТЕЛИЋ

Пре више од годину дана, када је ова књига била управо изашла из штампе, замољена сам да саставим кратак текст о њој, не више од једне стране, како би њен приказ стајао међу вестима о најновијим издањима мог института. Тада ми је још све било сасвим свеже и компилирала сам овај мали текст из многих дописа које смо моја колегиница и уредница Лидија Делић и ја током рада на књизи састављале и слале на све стране. Мислим да би данас био сасвим примерен, па ћу вам га прочитати.

Зборник *Aquatica: књижевност, култура* трећи је у серији посвећеној животињама везаним за одређене просторне сфере и природне елементе. Он је објединио анализе митова, њихових рефлекаса у средњовековном и познијем фолклору, али и у мистичним учењима, ауторској књижевности, филмографији и језику и на добар начин показао да су сустицања различитих методолошких приступа и научних сфера не само драгоцене, већ и неопходна за иоле целовито сагледавање феномена, мотива и симбола како традицијске, тако и модерне културе.

¹ „At its best, immersion can be an adventurous and invigorating experience comparable to taking a swim in a cool ocean with powerful surf. The environment appears at first hostile, you enter in reluctantly, but once you get wet and entrust your body to the waves, you never want to leave.“

И претходно објављени томови, о птицама (*Птице: књижевности, култура*, 2011, ур. Мирјана Детелић и Драган Бошковић) и рептилима (*Гује и јакеји: књижевности, култура*, 2012, ур. Мирјана Детелић и Лидија Делић), једнако као и овај о бићима из воде, део су пројекта чија је иницијална намера била да се посредством бића која се везују за небески и подземни свет маркирају полови просторне и митске вертикале, а тиме и симболика и семантика везана за њих од најстаријих времена до данас.

Показало се, међутим, да би се раслојавање могло спроводити и по другим основама (ваздух : земља : вода : ватра), па су се уреднице одлучиле и за четврти том који би томе био подобан. С обзиром на чињеницу да су зборници преваходно усмерени на животињски свет, четврти елемент – ватра – не пружа, нажалост, довољно простора за књигу овог типа, између осталог и стога што су се и оне малобројне животиње које традиција везује за ватру, попут феникса и саламандера, већ нашле у оквиру претходних томова. Уреднице, међутим, сматрају да би се она (ватра) могла врло добро заменити крвљу (која је врела, пламена, ватрена итд.), те – пуштајући ову (трећу) књигу у свет – најављују и четврту *Крв: књижевности, култура* која би могла адекватно да заокружи пројекат у целини.

У данашњој прилици овоме могу да додам само две ствари.

Прво: идеја да се свет посматра из угла „другог“, тј. са становишта нељудске доминанте, водила је ка дезантропоцентризацији чувеног става „човек је мерило свих ствари“. Ова девиза није само штетна – јер је дала оправдање за уништавање биосфере на планетарном нивоу, јер је довела до ратова који трају без престанка, до општег загађења и на материјалном и на нематеријалном плану и до још много тога на шта не морам да вас подсећам – већ је и глупа, јер ниједна интелигентна врста не би тако арогантно у први план стављала своје најгоре особине: грамзивост, агресивност и нетрпељивост. Нажалост, показало се да, и поред најбоље воље, човек о свету око себе може да говори само из позиције човека. Супериорна интелигенција, на коју је тако поносан, изневерила га је потпуно у овој ствари. Отуда почињем да мислим како сама девиза није била тек Протагорина самозадовољна пројекција, већ пре вапај усамљеног у пустињи. Као истраживач народне књижевности, могла сам то и сама знати по баснама и причама о животињама, али сам вероватно жарко желела да не будем у праву. Константни део наслова у сва три-четири случаја – *књижевности, култура* – говори о поразу моје првобитне идеје.

Друго и важније: рад на овим зборницима дао ми је изванредну прилику да сарађујем са младим и вредним људима – у Крагујевцу са професором Драганом Бошковићем, а овде са др Лидијом Делић из Института за књижевност и уметност. То је моја главна привилегија у овом послу – да после 35 година рада ставим своје име уз шачицу бриљантних младих имена пред којима стоји значајна будућност.